

ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ԸՄԲՈՆՈՒՄՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԵՊ

Գ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՆԿՐՕՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես «Բազմալեզու» 1933, էջ 300)

Թէ ինչ էր բուն շարժառիթը քրիստոնէական դաստիարակութիւնը դատաւարեց սեւ հոգիներուն, ընթերցողը գաղափարեց արդէն: Աստուածութեան դէմ պայքար հրատարակելէ ետք՝ անոնք բնականաբար ինքզինքնին պարտաւոր կը զգային վարկաբեկել ամէն կրօնարոյր ձեռնարկ, որպէս զի անարգել առաջ քշեն իրենց ապրանքները: Ունէին արդեօք գէթ անկեղծ համոզում այդ չքնադ «դաւանանք»-ին: — Տեսականապէս (en theorie) կասկած չկայ թէ չունէին, վասն զի անկարելի է Աստուծոյ գոյութեան դէմ փաստեր ունենալ: Անաստուածութիւնը արդիւնք է ամբարտաւանութեան և սրտի ապականութեան: Ս. Հոգին է վկայողը. Ասաց անգղամն ի սրտի իշրում րէ ոչ գոյ Աստուած: Անոնք ուզեցին իրենց բաղձանքը ցոյց տալ իբր իրականութիւն, ուրանալ Աստուծոյ ծանօթութիւնը՝ որպէս զի այս կեանքէն վերջ Անկէ վախճալու պատճառ մը չունենան: «Ես կը փափաքէի տեսնել, կ'ըսէ Լա Պրիւէյէր, ժուժկալ, չափաւոր, պարկեշտ ու արդարասէր մէկը՝ որ համարձակի, առանց շահախնդրութեան, ըսել թէ չկայ Աստուած, բայց այս մէկը չի գտնուիր ուրեք»¹: Հակառակ այսքան հրապարակային պոռոտախօսութեան, անոնք չկրցան ծածկել իրենց ներքինը մատնող երեւոյթը, չկրցան խեղդել ու լռեցնել խղճի ձայնը ամէն անգամ որ հանդիպէին կեանքի անողոր իրականութեան: Կարծուածէն աւելի են այս մասին իբր փաստ՝ իրենց իսկ խօսքերն ու գործերը:

Հետեւեալ քանի մը օրինակները պիտի բաւեն մերկացնելու համար անոնց արտաքին յոխորտանքներուն իսկական նշանակութիւնը, և անբացատրելի կուրուքիւնը իրենց պաճարամիտ արբանեակներուն: Այդ իմաստականութիւնը խմբակին մէջ կայ մէկը՝ որմէ աւելի ոչ ոք այնքան կատաղութիւն ցոյց տուած է քրիստոնէական դաստիարակութեան դէմ: Սակայն ահա մասնադէպ մը՝ ուր ան ստիպուած կը յայտնէր համարում ու յարգանք հանդէպ այն կրօնքին՝ զոր ծաղրելն ու անարգելը կարծես իրեն պարծանք համարած էր: «Օր մը, կ'ըսէ Պր. Պոզէ², Տիտլըոյի գնացքը էի խօսելու քերականական մէկ երկու յօդուածներու վրայ՝ զորոնք ինծիք խղրած էր Հանրագիտարանին համար: Բացի սենեակին դուռը՝ առանց կանխայայտ հրամանին, ու տեսայ որ նոյն վայրկեանին կրկնելու տար իր աղջկան քրիստոնէականի դասը: Աւարտելէ ետք՝ երբ ան դուռն ելաւ, խնդաց իմ մեծ զարմանքիս վրայ և ըսաւ հնչուն ձայնով. — Էհ, ասկէ աւելի ի՞նչ լաւագոյն հիմեր կրնայի տալ իմ գաւակիս դաստիարակութեան, որպէս զի կարենայ ըլլալ օր մը յարգող և սիրող իր ծնողներուն, արժանի հարս և արժանի մայր: Եւ որովհետեւ ստիպուած եմ խոստովանել, ո՞ր գտնել թարոյական մը համարժեք կրօնի տուա-

1. Ֆրանսացի բարոյագէտ (1646–1696) — Caractères, ch. XVI.
2. Քերականագէտ, ծնած ի Վէրտէօն, անդամ Ֆրանսական կաճառին (1717–1789):

ծիւն, որ արդիւնք է շատ աւելի զօրաւոր ու բաւաւոր պատճառներու»:

Ասոր զրչէն ելած է նաեւ սա գեղեցիկ խօսքը. «Ասանց կրօնի չկայ առաքիւնարիւն, և ոչ երջանկարիւն՝ առանց առաքիւնարեան»:

— «Ի՞նչ է մարդկային պարտականութեան ուսուցիչ, կ'ըսէ Ժ. Ժ. Ռուսոյ, երբ ոչ քրիստոնէական կրօնքն ուսուցնուիր»¹:

«Անուատուարիւն, կ'ըսէ Խ. Աւագիւր, առաջ եկած է մեծամասնութեան պէս խորհիլ չուզելու փառասիրտներէն ու կիրքերը անսահման թողնելու թաղանթէն»:

Աւելի պերճախօս են Վոլթէրի՝ մեծ անաստուածին խոստովանութիւնները: «Կրօնքը, կ'ըսէ, բացարձակապէս կը պահանջէ ամէն պատշաճ մարդոց մոտադրութիւնը: Բոլոր միշտ իմաստունները չկրցան և ոչ հետք մը թողնել իրենց բնական ձաճքանքներուն վրայ: Երբ ժամացոյց մը հարկաւորապէս կ'ենթադրէ ժամացոյց մը, և պաշտ մը՝ իր ձարտարապետը, ի՞նչպէս տիեզերքի գոյութիւնը կարելի է ըմբռնել՝ առանց գերագոյն իմացականութեան մը... Ես կը կարծեմ րէ չկան կենդանի մը մարմինն անգամ ունի ծրարական այն միտքի խորութիւն և երբութիւն՝ որոնք պետք է հիացնեն մեզ ու յարաւարեն մեր միտքը»:

Այդ մարդոց մէջէն հանգեք անգամ մը Վրեժ-Խելիյի և Վարձատրոյ աւատաւորութեան մը դաւանութիւնը, պիտի տեսնէք րէ ի՞նչպէս իրենց քաղաքացիներուն արիւնովը պիտի լաւացունէին Սիլլա և Մարիոս, րէ Օգոստոս, Անտոնիոս և Լեպիդոս պիտի մոլեցնէին անոնց մէ աւելի, և Ներոն ցարտ անտարբերութեամբ պիտի տայ իր մօր սպանութեան անողորմ հրամանը... Անաստուածը, եկեղաւոր, չարարութեամբ, զրախօս և արիւնարբոյ, բերնա կարենար արժեցնել իր տրամաբանութիւնը՝ երբ ինքզինքն սպանով զգար մարդկային դատաւարութիւնէ: Երբ Աստուած ըլլար իսկ՝ հարկ էր հատ մը ստեղծել»:

Ուրիշ առիթով մը, աստուածութեան խորհուրդը թափանցելու զօրին այս խրատը կու տայ. «Զգուշացի՛ր քո խելք մտքիդ վստահելէ, Աստուած քեզ ստեղծեց է՝ ոչ րէ գիւնք ըմբռնելու, այլ սիրելու համար»:

Երբ Հռոմ սկսաւ աստուածներն անարգել, կ'ըսէ Մոնթեսքիէոյ, այս բան

իրեն կործանում եղաւ: — Կառավարութիւն մը չի կրնար կանգուն մնալ, կ'աւելցնէ Ռուսոյ, երբ կրօնքը իրեն հիմ չունենայ: — Թէ՛ իշխաններն և րէ՛ ժողովուրդներն համար, կը վճռէ անկրօններու նոյն ջոջը՝ Վոլթէր, անհրաժեշտ է որ գերագոյն եակի մը գաղափարը՝ իբր ստեղծող, կառավարող, վարձատրող ու պատուհասող, անհեղեղի կերպով տարրացած ըլլայ ամէն մարդու սրտին մէջ»:

Կրօնի և Աստուածութեան ինչ գեղեցիկ փառաբանանքներ՝ որոնց շարքը կարելի էր աւելի երկարել:

Կարծես Եկեղեցւոյ հարազատ բեմախօսներու բացազանչութիւնն է որ կը լսենք, մինչ իրապէս՝ բռնաբարուած խիղճերու պոթկումներ են իրենց շնական վայրահաջութիւնները դատաւարաւորը:

Ահա մի քանի պերճախօս նմոյշներ ալ՝ անոնց կեանքի զրուագներէն:

Եւ կ'արժէ լսել նախ սոսկումի աղաղակը Ռոպսոփիէնի՝ կուրծքէն ելած. «Ի՞նչ էր արդեօք ուզածը բոլոր անոնց որ բռնութեամբ անմիջապէս քանդելով կրօնի պաշտամունքները, իրենք իսկ կանգնեցան որպէս կատարի առաքելներ ոչնչութեան և մոլե-

1. Այս անհաւատ զրազէտը իր Էմիլ կամ Դաստիարակութիւն գրքին մէջ կը պահանջէ, ի միջի այլոց, որ աղան Թոգուի իր բնական հակումներուն, սա տարօրինակ սկզբունքով թէ ան ի բնէ բարի կը ծնանի և զինքն աւրողը զէջ արուած կըթուծուին է... Սոյն գրքի մէկ էջին վրայ կը տեսնուի սակայն իր սրաքն ելած և Աստուծոյ ուղղուած սա ակամայ խոստովանութիւնը. «Իմ մտքիս ամենեւն արժանի քեղագրանքն է՝ ոչնչանալ քո առջեջ»:

2. Notes sur les Cabales.

3. Ֆրանսերէն բնագիրը սա երկուող ոտանաւորն է. A ta faible raison garde-toi de te rendre, Dieu t'a fait pour l'aimer et non pour le comprendre.

4. Գլխաւոր բռնապետն ու դահիճը՝ Յիզափոխութեան սարսափի օրերուն: Ինչ եղաւ Raisonի պաշտամունքը հաստատող Ֆրանսայի մէջ, Ժամանակ մը ահաւոր ազդեցութիւնը գործադրելէ ետք՝ յանկարծ տապալեցաւ, և իր ոճրապարտ կեանքը վերջացուց այն կառավարաւոր վրայ՝ ուր բարձրացուցեր էր հազարաւոր գոհեր, անոնց մէջն ըլլալով նաեւ իր չարաշուք գործակիցներէն մէկը՝ Տանթոն:

ասկոյ պաշտօնատարներ անաստուածոքերան։ Ո՞վ քեզի պաշտօն տուաւ ժողովորդին քա-
րոզերս րէ Աստուածոքիւնը գոյութիւն չունի,
քեզի՝ որ այդ չոր վարդապետութեան սիրա-
հարուած՝ անխոյր եւ հայրենիքիդ համար։
Գտնոր միքէ չա՛ն մը՝ համագերով դիմացինդ
րէ կոյր ոյժ մը կը տիրէ մարդուն ձախառա-
գրին եւ ըստ քսիտի կը պատուհասէ եղեւոր
եւ առաքիւնութիւնը, եւ րէ հոգին ուրիշ բան
չէ՝ երբ ոչ քերեւ չունէ մը որ կը պատի
գերեզմանի դրան առջեւ՝։

Օր մը երբ Վոլթերի տան մէջ կը ճաշէին
տ'Ալամպէր ու Քոնտորսէ, ուզեցին խօ-
սակցութիւնը դարձնել անաստուածութեան
վրայ, բայց Վոլթեր արգիլեց ըսելով.
«Սպասեցէք քիչ մը որ ծառաներս հեռանան,
վասն զի չեմ ուզեր այս գիշեր խեղդամահ
ըլլալ անոնցմէ»։

Այո՛, առանց հաւատքի չկայ գոհունակ
ապրելու հնարաւորութիւն, հաւատքէ զուրկ
աշխարհ մը՝ պիտի ըլլար աւագակներու
այլը, անապահով ու անմխիթար։

Յրանսացի ուրիշ նշանաւոր անհաւատ
մը՝ Վոլնէյ,³ իր բարեկամներուն հետ ծո-
վային պտոյտի ելած էր Պալթիմորի ափե-
րուն վրայ, հիւսիսային Ամերիկայի մէջ։
Սաստիկ հով մը ելաւ յանկարծ, եւ անկրօ-
նութեան այս շրածաղիկը տանող փոքր
նաւը քսան անգամ ընկղմելու վտանգին մէջ
էր ինկած։ Վերահաս փորձանքի պահուն՝
ամէն ոք աղօթքի ապաւինեցաւ, նոյնպէս
Պր. Վոլնէյ առնելով բարի կնոջ մը ձեռքէն
վարդարանը՝ սկսաւ Հայր մեր ու Ողորդ
ըսել ջերմեռանդութեամբ, մինչեւ որ
վտանգը անցաւ։ Այն ատեն ուղեկիցներէն
մէկը իրեն մօտենալով սա խօսքը նետեց
պարզամիտ հեգնութեամբ. «Քիչ մը առաջ,
պարոն, կարծեմ դուք ալ մեզի պէս աղօ-
թեցիք. որոնք կը դիմէիք արդեօք՝ քանի
որ չէք ընդունիր թէ Աստուած մը կայ»։ —
«Է՛հ, բարեկամ, պատասխանեց փիլիսոփան
ամօթահար, կրնայ մարդ անաստուած ըլլալ

աշխատութեան սեղանին մէջ՝ բայց ոչ փո-
րորիկի պահուն»։

Յրանսական Գիտութեանց Ճեմարանին
անդամ՝ Պուկէ (Bouguer), 1736ին պաշ-
տօն ստանձնած էր քանի մը ընկերներով
երթալ ու ճշդել երկրիս ձեւը Հասարա-
կածին վրայ, մինչ ուրիշներ նոյն գործո-
ղութիւնը պիտի կատարէին հիւսիսային
կողմերը։ Իր մահուան առթիւ՝ որ հանդի-
պեցաւ 1758ին, տ'Ալամպէր ստիպուեցաւ
ըսելու. «Կորուսինք ճեմարանին ամենէն
լաւագոյն գլուխը»։ — Արդ այս գիտնա-
կանը, Հ. Պերթոնի հետ տեսակցութեանց
մէջ շահելով իր դարձը՝ զոր յետոյ հրատա-
րակեց, ըրաւ շատ ճիշդ ու կարեւոր խոս-
տովանութիւն մը. «Բարրով ապակեանոց
ըլլարու համար եր որ եւ անհաւատ եղած
էի, ըսաւ, ու անմիջապէս յարեց. Մօսե-
կանք առնի ստիպողականին, Հայր առաք,
իմ մտքես առաջ սիրտս եւ որ պետք ունի
բժշկութեան»։

Եթէ ախտամոլ անկրօններն ունենային
նման անկեղծութիւն ու քաջութիւն, այսօր
խնայուած պիտի ըլլային անշուշտ աշխար-
հի մեծագոյն չարիքները։

Կը պատմուի թէ անոնց պարագլուխը՝
Վոլթեր, իր 81 տարեկան հասակին մէջ
ուզեց գաղափար մը ունենալ արեւուն
ելքին՝ զոր մինչեւ այն ատեն տեսած չէր
տակաւին։ Գարնան աստեղագարդ գիշեր
մը՝ կ'ելլէ անկողնէն այդ յառաջացած
տարիքին մէջ, կը հագնի հանդիսական

1. Rapport fait au nom du Comité de salut public, séance 18 floreal, an II.
2. Anecdotes chrétiennes.
3. Հեղինակ Ruines ou Méditations sur les révolutions des empires (Աւերակներ կամ Պետու-
թիւններու փոփոխութեանց վրայ մտածումներ) գրքի մը,
որով կը ջանայ ցոյց տալ «բնական կրօն»ի լքումը եւր
պատճառ մարդկային ամէն տեսակ աղէտներու։
4. Relation de la conversion de M. Bouguer
etc. par le P. La Berthonie.

վերարկուն՝ ոսկի թելերով ասղնեգործուած
շքեղօրէն, եւ գլուխն անցընելով ահագին
կեղծամը՝ ճամբայ կ'իյնայ երիտասարդ
կոմս Լաթուրի հետ, որ իրեն առաջարկած
էր այս տեսարանը վայելիլու։ Առջեւէն
տարուող լապտերի մը լոյսովը կը հասնի
մօտաւոր լերան մը ստորոտը, ու մեծ զը-
ծուարութեամբ կը յաջողի բարձրանալ
մինչեւ արտեւանը։ Արշալոյսն սկսած էր
արդէն իր ծիրանի ծոպերուն նշոյլները
սփռել հեռաւոր լեռներու վրայ, զուի-
ցերական Ալպեանց գագաթները վարդի
գոյնով շաքարած էին մեղմօրէն։ Վերջա-
պէս երեւցաւ օրուան իշխանը մեծ եւ
փառահեղ, նման հսկայի մը որ դուրս
կու գայ իր հարսանեկան առագաստէն, ինչ-
պէս կ'ըսէ Ս. Գիրքը։

Այս տեսարանին վսեմ մեծութենէն
այնքան կ'ազդուի շնական ծերը որ գլուխը
բանալով ծնրաղիւր կ'իյնայ գետին, եւ երի-
տասարդական եռանդով կ'արտաբերէ լա-
տին ժամերգի տաղերէն մէկը՝ որուն իւրա-
քանչիւր տունը կը վերջանայ սա բառերով։
«Ամենակարող Աստուած, կը հաւատամ, կը
հաւատամ. եւ չեմ կրնար ոչ ոքուս Գո-
գոյորթիւնդ. Dieu puissant, je crois, je
crois! je ne puis nier ton existence»։

Սակայն, հակառակ շատ մը նման կեղծ
խոստովանութիւններուն, ան շարունակեց
ապրիլ անաստուած եւ մինչեւ վերջին շունչը
բրիստոնէութիւնը կործանելու աշխատիլ։

Եւ ահա աստուածային արդարութիւնը
չուշացաւ զգեստնելու անզգամ չարածերը։
Իր ահաւոր մահը շատ նշանակալից է
անոր համար որ կը զուգադիպի ճիշդ այն
պահուն՝ երբ ինք կը յուսար յաղթանակին
շեփոքն հնչեցնել։ Անոր արբանեակներն
իսկ հրատարակեցին նամակ մը ուր տ'Ա-
լամպէրի կը գրէր. «Քսան տարիե՛ն՝ Աս-
տուծոյ գործը վերջացած պիտի ըլլայ»։ Այս
հայտնի կանխասացութիւնը եղած է 1758
հոկտեմբեր 25ին։ Արդ, 1778 նոյն փե-
տըրուար ամսոյն 25ին, ան արդէն մահուան
ծիրաններուն ենթարկուած՝ արին կը

փսխէր։ Հարուածին սաստկութիւնը անմի-
ջապէս փոխել տուաւ նորէն ուխտեալ ան-
կրօնին դաւանանքը։ Կը կանչէ մէկը իր
նախատած ու զրպարտած քահանաներէն,
Սէն-Սիւլիսի փոխանորդ հայրը՝ Կոթիէ,
կը յայտարարէ մեղապարտութիւնը անոր
առջեւ, ու ձեռքը կը դնէ պաշտօնական
յետակոշուք իր ամբարշտութեանց ու
տուած գայթակղութիւններուն, յուսալով
կատարած ըլլալ Աստուծոյ հետ հաշտուելու
մեծ գործը։ Բայց կրօնի վերջին օգնութե-
նէն առաջ՝ մահը վրայ կը հասնի, եւ իմաս-
տասէրը զարհուրագին կ'աղաղակէ. «Ու-
րեմն այլեւս չըսած եմ եւ Աստուծոյ ոչ
մարդոցմէ»։ Կը պաղատի, օգնութեան կը
կանչէ երկնքի ու երկրի Տէրը զոր այնքան
հայհոյած էր, բայց կրօնի դէմ ժայթքուած
դար մը տեւող հեգնութիւնները կ'երեւի
պակսեցուցեր էին Ամենակալին համբերու-
թիւնը։ Քահանան չի կրնար հասնիլ, հի-
ւանդը կը մատնուի ջղածգութեան ու
վերջին ծայր յուսահատութեան, թափա-
վելով ծայր յուսահատութեան, թափա-
ված աչքերով, գունատ ու սարսափահար՝
կը տապալկի ամէն կերպ շարժումներով,
կը բզբտէ իր մարմինը եւ կուլ կու տայ ինչ
որ ամենէն աւելի զարշառք կ'ազդէ մար-
դուս։ Այն դժոխքը՝ զոր նիւթ ըրած էր իր
ծաղրանքներուն, արդէն իսկ առջեւը բա-
ցուած կը տեսնէ եղկելի թշուառականը։
«Յիշեցէք Որեստի բոլոր կատաղութիւնն
ու մոլեգնութիւնը, կ'ըսէ անուանին թրու-
շէն՝ որ ներկայ էր այս սոսկալի վայր-
կեաններուն, դուք պիտի չունենաք՝ եթէ
ոչ աղօտ նկար մը Վոլթերի այս դիւա-
տանջ ոգորումներուն քով»։ Եւ սովոր էր
կրկնել ստէպ. «Փափաքելի էր որ մեր
փիլիսոփաները ականատես եղած ըլլային
իրենց ջոջին աննկարագրելի կատաղու-
թեան ու խղճի տագնապնդուն, այս պիտի
ըլլար ամենէն փրկարար դասը բոլոր անոնց
համար որ ապականեցան անոր գրիչէն»։

Ռիշըրլէոյ մարաշախտը աչքի առջեւ
ունենալով այս սարսափելի տեսարանը,
չկրցաւ ինքզինք բռնել աղաղակելէ. «Ծի-

1. Veith. Charitas, p. 12.

տակը, չափազանց է ասիկա, մարդ չի կրնար դիմանալ»¹:

Ահա՛ վախճանը Աստուծոյ դէմ պայքարող հրէշին: Նուազ ահաւոր եղած չէ թերեւս իր չարաշուք մեղսակիցներուն վիճակը՝ յաւիտենականութեան սեմին առջեւ:

* * *

Հոս կը վերջացնեմ հաւաստի աղբիւրներէ առնուած մէջբերումներս, յուսալով զաղափար մը տուած ըլլալ կեղծիքի ասպետներուն բարոյական ոչնչութեան:

Լուսամիտ ընթերցողին կը մնայ ընդունիլ որ ասոնք երեքդարեան հնութիւն ունենալով հանդերձ՝ այժմէական ըլլալէ չեն դադրիր կամ խորագրէս դուրս նկատուիլ, վասն զի կրօնք ու դաստիարակութիւն քանդելու յանդգնող զրջական ածպարարութիւնները անհետեւանք չմնացին զժբախտաբար: Ներկայապէս տիրապետող

սանձարձակ ազատականութիւնը, կազմակերպուած անաստուածութեան դժոխային ճիգերը, ընկերային թէ քաղաքական անկումները, ընտանեկան անարբութիւններն ու քայքայումները, եւ մարդկութիւնը տառապեցնող բոլոր արհաւիրքներն ու աղէտները՝ որոնցմէ շրջապատուած ենք, իրենց սկզբնական գոյութիւնը կը պարտին ասոնց հիմնած ամբարիշտ զրակաւնութեան՝ որուն առաջին պտուղն եղաւ Քրիստոսական յեղափոխութիւնը: Թէեւ շատեր յետոյ զգացին մեծ սխալը, և ոմանք կրցան նոյն իսկ՝ մեռնելէ առաջ՝ մաքրել իրենց հաշիւը Ստեղծողին հետ, բայց աշխարհ պիտի կրէ դեռ անոնց թունաւոր գրիչներուն ամենատխուր հետեւանքները:

Հ. ԹԱՊԷՆՍ ԹՈՄԱՏԱՆ

1. Elie Harel, Particularités sur la mort de Voltaire.

ՈՒՂՂԵԼԻՔ ԵՒ ՅԱՒԵԼԼԻՔ

«Բազմ.» Յուլիս-Օգոստ. (էջ 300) վերնագիրն ուղղելու է Գ. - Կրօնական Դաստիարակութիւն և Անկրօն փոխփայտութիւն: Յաջորդ էջին առաջին սիւնակի մէջտեղի մայրը՝ փոխել մարդը: Իսկ 305 էջի երկրորդ սիւնակին 12րդ տողին զգացիմ՝ ուղղել չզգացիմ:

Արտաւազդ Սրբազանի «Պատմութիւն Հալէպի քահանայից» յօդուածին մէջ. էջ 306, ա. սիւն, տող 8, 1490՝ ուղղել 1429: Էջ 307, ա. սիւն, տող 45, որոնց ձեռքին տակ՝ ուղղ. որուն ձեռքին...: Էջ 307, բ. սիւն, տող 4, կը նուիրէ ամսմը՝ ուղղ. կը նուիրէ անոր: Էջ 307, բ. սիւն, տող 10, զարգացած դասակարգիմ՝ ուղղ. զարգացած դաստիարակին: Էջ 308, ա. սիւն, տող 33, Աթէմտի օղլու՝ ուղղ. Աթէմտի օղլու: Էջ 309, բ. սիւն, տող 3, որդի չալապիէն՝ ուղղ. որդի Ավանտար չալապիէն: Էջ 310, բ. սիւն, տող 5, գրուած Հալէպի Առաջնորդ Տ. Ազարիա վրդ.ի օրով, զոր պէտք է շփոթել Հալէպի Առաջնորդ Տ. Ազարիա Զուղայիցիին հետ, ապա կաթողիկոս Կելիկիոյ և վախճանած ու թաղուած Հալէպի մէջ՝ 1601ին: Էջ 312, բ. սիւն, տող 27-8, մամրադաս՝ ուղղ. մանրատառ:

Սեպտ. - Հոկտ. թուին մէջ. — Էջ 374, տող վերջին, թեւատարած՝ ուղղ. թեւատարած: Էջ 384, տող 12, թողով՝ ուղղ. թողլով: Էջ 425, տող 11, եղիմներս՝ ուղղ. երեսներս:

ՄԿՐՏԻՉ ԱՃԷՄԵԱՆԻ ԱՆՏԻՊ ՏԱՂ ՄԸ

Հանդիքով կը հրատարակենք հոս ծանօթ եւ սիրուած բանաստեղծին զուարթ ու կատակախառն այս քերթուածը՝ հրապարակաւ շնորհակալութիւն յայտնելով իր ազնիւ դստեր որ զայն մեզի նուիրեց:

ԽՄԲ.

ԻՄ ՏՕՆԱԽՄԲՈՒԹԵԱՆ ԵՐԵՎԱՆ

ՆԵՐԿԱՅ ԲԱՐԵԿԱՄԱՅ

ԿԱՏԱԿ

ՅԱՆՊԱՏՐԱՍՏԻՑ

Ազնիւ բարեկամք որ ինձ այցելու եկած էք իմ տօն շնորհաւորելու, ի՞նչ պատիւ ընեմ ձեզի փոխարէն. Անոյ ըմպելիք կամ շաքարեղէն. Բայց անոյ շաքար թող լինին պակաս, Զի ակումներու կը բերեն փառս, Փտած ակոյտով դուք լինիք տգեղ. Եւ կը հարկադրիք վերջն ալ առնուլ դեղ. Ուստի ես զձեզ սիրելուս համար Ձեմ հրամցնեմ օշարակ, շաքար: «Է՛հ, պիտի ըսէք, խաճկէ մի գոնէ, Հըրամցուր մեզի, այս գիշեր տօն է»: — Շիտակն ըսեմ ձեզ, իբրեւ բարեկամ, Ես ձեր այդ խեղճին շատ կը զարմանամ. Բայց տգիտութիւն ձեր է ներելի. Ձէք գիտեմ՝ բժիշկք մեծ՝ երեւելի, (Երբ անբերեայթ տի լինին արդեօք) Ի՞նչ կ'ըսեն փորձով և ոչ թէ կարծեօք. Կ'ըսեն թէ խաճկէն այնպէս մահաբեր Մի թոյն է որուն չար հետեւանքներ Հարիւր տարիէն յետոյ առ նուազ Յերեւան կ'ելլեն եղեր հազիւ հազ: Ըստ իս բժիշկներն են շատ խելացի Եւ իրենց կարծիքն ալ իրաւացի Մանաւանդ երբոր աս թունին անուշ Հոխան կը ծախուի երեսուն դուրուշ: Եւ սակայն կ'ուզէք խնդալ ու զբօսնուլ Պոռալ և կանչել մինչեւ լինիք խուլ. Ա՛խ Խուրպանին պէս ըլլայի ճարպիկ Խնդացնէի ձեզ մինչեւ որ ճաթիք:

Իսկ թէ Խորէնին միտք և խօսք գոռոզ Ունենայի, ձեզ տայի մէկ քարոզ Հիւսեալ բառերով անոյ և սահուն Բայց հակասութեամբ շատ անգամ լեցուն: Եթէ ձմերան լինէի արեւ Բարսեղ աղային միշտ զլխուն վերեւ Շաղէի որպէսզի այդպէս չի մտի. Թէ նմանէի գեղեցիկ կուսի, Նշանիկ անուն կրողին հարկաւ Ձէի նայեր իսկ երեսը բնաւ: Իսկ թէ լինէի երէց կամ տէրտէր, Կը պսակէի Սեպուհն այս գիշեր, Կնքահայրական խաչին փոխանակ Տալով Գասպարին ձեռք մի աշտանակ. Թի պէտք լինէին ինձի ցախաւել, Կեցցեն քո պէխեր, ո՛վ էլիկիւզէլ, Թէ հաւ լինէի, անշուշտ գուշակես, Ձքեզ կ'ածէի հաւկիթ իմ տակէս: Բայց որովհետեւ այս ըսածներէս Կատարել ոչ մէկն ալ չեմ կրնար ես, Ազօթք ըրէք որ յաջորդ թիրաժին Երկաթ ուղիէն ինձ ելլայ բաժին Երեսուն հազար Օսմանեան ոսկի. Եւ ես այն ատեն, առանց կատակի, Կը խոստանամ որ, գալ տարի այսօր, Հիւրընկալել ձեզ բայց ոչ այսպէս չոր, Այլ քսան կանգուն երկայն մի սեղան. Ուր առատ գինի շամբանիա տեղան. Ուր որսք և թռչունք հազուագիւտ և սուղ, Եւ այնքան խմոր, անոյ չ և պտուղ